

‘Ook de autochtone Duitser moet veranderen’

Interview Herfried en Marina Münkler

Door de vluchtelingen wordt Duitsland een ander land, zeggen de auteurs van *Die neuen Deutschen*. „De schaamtegrens is weggefallen” in een giftig debat.

Door onze correspondent
Juurd Eijssvoegel
BERLIJN

Duitsland is in de herfst van 2015 een gespleten land geworden – met aan de ene kant de vele Duitsers die hielpen bij de opvang van vluchtelingen, en aan de andere kant de groeiende groep die zegt dat Duitsland de komst van zo veel vreemdelingen niet aankan en de grenzen wil sluiten. Dat is het uitgangspunt van een in Duitsland veelbesproken boek, *Die neuen Deutschen; ein Land vor seiner Zukunft*. Duitsland zal als een ander land uit deze crisis komen, zeggen de auteurs, politcoloog Herfried Münkler en literatuurwetenschapper Marina Münkler. En nu wordt bepaald wat voor soort land dat zal zijn.

Het echtpaar Münkler wil verder kijken dan de politieke discussie die Duitsland nu voert – over de vraag of bondskanselier Merkel nu wel of niet haar koers moet wijzigen, of ze die niet eigenlijk al gewijzigd heeft, en of ze niet maar beter een punt achter haar politieke loopbaan kan zetten. De twee analyseren wat er het afgelopen jaar met hun land is gebeurd en proberen het nationale gesprek te brengen op de vraag hoe het nu verder moet met Duitsland en ‘de nieuwe Duitsers’. En daarmee bedoelen ze niet alleen de nieuwkomers. Ook de autochtone Duitsers moeten veranderen, vinden zij, en zo ook ‘nieuwe Duitsers’ worden.

Duitsland hippieland

„Het debat wordt nu gevoerd met een enorme giftigheid”, zegt Marina Münkler aan de tuintafel van hun huis, in een buitenwijk van Berlijn. „Het is vooral een uitwisseling van vijandigheden. Het woord ‘Überfremdung’ bijvoorbeeld, waarin meeklinkt dat we worden overspoeld door vluchtelingen, werd vroeger alleen gebruikt door uiterst rechts. Nu zie je het overal. De schaamtegrens is weggefallen. Over het oplossen van de problemen waar we voor staan, wordt nauwelijks gesproken. Wij proberen dat in ons boek wel te doen. En we willen het debat nuchterder maken – het ontdoen van het drama.”

Het was, zegt haar man, een keerpunt toen Angela Merkel een jaar geleden besloot de vluchtelingen die in Hongarije vastzaten tot Duitsland toe te laten. „Maar vooral omdat het voor iedereen een probleem zichtbaar maakte dat allang bestond. Van de miljoen asielzoekers die in 2015 naar Duitsland zijn gekomen, waren er toen al zo’n 400.000 in het land. Maar opeens werd het probleem drama-

tisch zichtbaar, met al die tv-camera’s aan de Beierse grens en op de stations. Dat dwong mensen tot een stellingname.

„Sinds begin 2014 was het aantal aanslagen op asielzoekerscentra enorm toegenomen. In augustus 2015 waren er rellen in Heidenau [toen extreem-rechtse betogers een asielopvang probeerden te bestormen]. En Pegida betoogde tegen islam en immigratie. Dat de vluchtelingen begin september zo uitbundig werden verwelkomd, moet je zien als stellingname in een binnenlands debat over de vraag: wat voor land willen we zijn?”

„Een Britse politicoloog zei destijds in een interview: Duitsland is een hippieland. Maar hij begreep niet dat die ‘welkomstcultuur’ een antwoord was op de brandstichtingen bij asielzoekerscentra.” Men wilde vermijden, voegt zijn vrouw toe, „dat de indruk ontstond: zodra er een groot aantal vluchtelingen naar ons land komt, veranderen we weer in nazi’s.”

Maar hebben Merkel, de media en een groot deel van het publiek niet onderschat wat er op hen afkwam? Zelfs boulevardkrant *Bild* bepleitte een gastvrije ontvangst. „Er ging een soort euforie door het land”, zegt Herfried Münkler. „Men heeft de problemen die de komst van zo veel mensen met zich zou meebrengen onvoldoende onderkend. Ook Merkel, anders waren er wel eerder maatregelen genomen. Men dacht: na een dag of tien houdt het wel weer op. Maar het hield niet op. Toen begon de stemming te draaien.”

Politieke kloof

Bij een reeks deelstaatverkiezingen is de anti-immigratiepartij AfD dit jaar heel sterk uit de bus gekomen. Ze werd in de oostelijke deelstaten Saksen-Anhalt en Mecklenburg-Vorpommern zelfs de tweede partij, met meer dan 20 procent van de stemmen. „Er is vermoedelijk nooit een Duitser Duitsland geweest dan de voormalige DDR”, zegt Marina Münkler. „De gastarbeiders uit Vietnam en Mozambique werden in aparte woonblokken weggestopt en gescheiden van de rest van de bevolking. Die had daardoor amper ervaring met de omgang met mensen die een andere etnische achtergrond hebben.

„Na de val van de Muur beleefden veel mensen de economische neergang in het oosten als traumatisch. Ze gaven de schuld niet aan hun verouderde fabrieken, maar aan het westen. Ze raakten verbitterd toen de prachtige toekomst die hen was voorgespiegeld uitbleef.”

Maar de AfD is toch ook in het westen van Duitsland behoorlijk populair? „De scheidslijn loopt niet meer tussen oost en west”, zegt Herfried Münkler. „En ook niet langs de tweedeling arm en rijk. De

Ik vind het heel Duits als een Syriër hier een volkstuinje heeft, maar ik zou niet willen dat Duits-zijn daaraan wordt afgemeten”, zegt Herfried Münkler.

Herfried Münkler

Herfried Münkler (1951) is een vooraanstaand politicoloog, verbonden aan de Humboldt Universiteit in Berlijn. Hij is auteur van boeken over onder meer Hobbes, Machiavelli, wereldrijken en ‘nieuwe oorlogen’ (die niet meer tussen staten gaan).

Marina Münkler

Marina Münkler (1960) is hoogleraar literatuurwetenschap aan de Technische Universiteit Dresden. Ze heeft onder meer onderzoek gedaan naar interculturaliteit en de beschrijving van de hel in de Middeleeuwen en schreef een boek over Marco Polo.

Samen schreven Herfried en Marina Münkler het pas verschenen *Die neuen Deutschen*.

FOTO MIKE WOLFF/VERLAG DER TAGESSPIEGEL

De scheidslijn in Duitsland loopt niet meer tussen oost en west

scheiding is nu tussen mensen die Duitsland willen afschermen van de buitenwereld, en degenen die niet meer geloven in een etnisch bepaald Duitsland en die zien dat Duitsland gezien zijn demografie zelfs immigratie nodig heeft. Die politieke kloof loopt dwars door de samenleving.”

Immigratieland

De Münklers rekenen zichzelf tot de tweede groep, al beseffen ze dat het toelaten van zo veel asielzoekers in elk geval op korte termijn een enorme belasting is voor het land. En dat succes bij de integratie niet verzekerd is. „Maar het is verstandiger om de situatie als een kans te beschouwen dan als een last”, schrijven ze.

„Wij zouden willen”, zegt Marina Münkler, „dat alle Duitsers uit eigenbelang gaan inzien dat niemand gebaat is bij het afsluiten van Duitsland terwijl de bevolking slinkt. Niet alleen economisch is dat fataal, maar ook voor de houdbaarheid van de sociale voorzieningen. Daarom zijn er goede gronden om mensen binnen te laten en klaar te maken voor de arbeidsmarkt en het leven in Duitsland, ook al is dat een moeizaam proces. We hadden er veel eerder werk van moeten maken,

met een immigratiewet en een integratiepolitiek, maar helaas is dat niet gebeurd.”

Voor al de CDU, zegt haar man, „heeft heel lang de illusie in stand willen houden dat Duitsland geen immigratieland is. Maar al aan het eind van de 19de eeuw was dat onzin. Het Ruhrgebied is groot geworden dankzij immigratie. Na de Tweede Wereldoorlog kwamen de *Vertriebenen* [de Duitsers die vluchtten of werden verdreven uit gebieden die toevielen aan Polen, de Sovjet-Unie en andere landen]. Nog weer later kwamen de gastarbeiders, en na de val van de Muur veel mensen uit Oost-Europa.”

Islam als hindernis

Maar is het niet een groot verschil dat de asielzoekers van nu voor een groot deel uit islamitische landen komen? De Münklers noemen de islam in hun boek nauwelijks. „Volgens ons schiet je er weinig mee op om daar het debat op te concentreren”, legt Marina Münkler uit. „We beschouwen de islam wel als een hindernis bij integratie. Maar neem het boerkadebat: als je die hele discussie ophangt aan de islam, krijg je meteen te maken met wat in Duitsland de „positieve geloofs-

vrijheid” heet. Stel je het als een cultureel probleem aan de orde, dan heb je dat probleem niet. In veel islamitische landen bestaat een grote bandbreedte aan opvattingen over gezichtsversluiting, er is geen voorschrift in de Koran, het is echt een kwestie van culturele achtergrond.”

Wij hebben ons afgevraagd: hoe kunnen we de politiek praktisch helpen, vult haar man aan. „Als je alles terugvoert op de islam, drijf je de mensen alleen maar meer in de hoek. En maak je het geloof nog meer tot centraal kenmerk van hun identiteit. Daarom zeggen wij: pak de sociale problemen aan, of problemen in de woonomgeving. Het is het effectiefst om de mensen met praktische maatregelen in de richting te bewegen van onze vrije samenleving, waarin men er zijn eigen, persoonlijke geloofsbeleving op na kan houden.”

Leitkultur

Aan het slot van hun boek wagen de twee zich aan een definitie van Duits-zijn. De tijd dat het christelijk geloof een bepalend criterium was, is allang voorbij, stellen ze. Ook met het begrip van een Duitse *Leitkultur*, dat in discussies vaak opduikt, hebben ze moeite. Herfried Münkler: „Wij hebben vijf kenmerken opgesteld van wat het betekent Duits te zijn. Daarbij hebben we ons verre gehouden van het concept Leitkultur, want wie bepaalt wat daaronder valt? Ik vind het heel Duits als een Syriër hier een volkstuinje heeft, maar ik zou niet willen dat Duits-zijn daaraan wordt afgemeten.”

Hij somt de vijf kenmerken op: „De bereidheid hebben om door werk te zorgen voor jezelf en je gezin, en alleen in noodgeval terug te vallen op de gemeenschap. De mogelijkheid krijgen vooruitgang te boeken en op te klimmen in je werk. De overtuiging hebben dat in deze individualistische samenleving iedereen voor zich besluit wat zijn geloof is. En dat ook hoe je samenleeft met een man of een vrouw een individuele keuze is, die niet door familie wordt voorgeschreven – daarin is het conflict met islamitische culturen duidelijk herkenbaar. Ten slotte zou de Grondwet voor iedereen het anker voor zijn Duitse identiteit moeten zijn.”

Is dat een opgave die oude en nieuwe Duitsers aankunnen? Had Merkel gelijk toen ze zei: *Wir schaffen das*? „Ze had misschien beter kunnen zeggen: *Ja, wir schaffen das*”, zegt Herfried Münkler. „Want ze bedoelde het als aansporing: laten we samen zorgen dat het lukt. Maar het werd uitgelegd als constatering, en dat maakte haar kwetsbaar voor hoon en spot. Bij alles wat niet goed gaat kun je zeggen: zie je wel, *wir schaffen das nicht*.” „De Europese samenlevingen, en de Duitse in het bijzonder, zijn relatief oud en de laatste jaren ook angstig geworden”, zegt zijn vrouw. „Men gelooft niet meer de problemen de baas te kunnen. Maar we kunnen best meer zelfvertrouwen hebben.”